

СТУДЕНТСЬКЕ ГОЛОДУВАННЯ 1990 РОКУ ТА МОЛОДІЖНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ

Справжнім поштовхом для зміцнення і подальшого розвитку молодіжного громадського руху в Україні стали події жовтня 1990 року, коли українські студенти заради виконання низки їх політичних вимог розпочали масове голодування на холодному граніті столичної площі Жовтневої революції.

Однак, до цих пір ці надзвичайно важливі події, які стали знаковою віхою на шляху досягнення незалежності Української держави, за невеликим винятком не знайшли свого адекватного і належного відображення в наукових доробках вітчизняних вчених-істориків. Серед тих науковців, які в своїх творах здійснили об'єктивний і неупереджений аналіз студентського голодування, визначивши його ключовим моментом національно-демократичного руху зі здобуття незалежності України в кінці 80-х, на початку 90-х років минулого століття, такі як О. Доній, В. Кулик, Т. Голобуцька, М. Головатий та інші.

Разом з тим, у своїх роботах згадані науковці в першу чергу сконцентрувалися на дослідженні подій студентської акції непокори як надто важливої ланки в процесі здобуття і становлення української державності, однак меншою мірою все ж аналізувалися ці події через призму зародження і діяльності вітчизняного потужного молодіжного руху. Цей важливий аспект спонукав автора до обрання для свого наукового дослідження подій студентського голодування в контексті становлення і утвердження українського організованого молодіжного середовища і його впливу на суспільно-політичні події того історичного періоду. Саме в цьому і полягає неабияка актуальність даного наукового дослідження.

В результаті демократичних процесів, що тривали в Радянському Союзі починаючи з 1985 року і ознаменувалися в світовій історії як період “перебудови” радянської держави і суспільства, радянським союзним республікам було дозволено навесні 1990 року провести перші вибори до національних парламентів на демократичних засадах. Скориставшись такою можливістю і за значного сприяння українських виборців в Верховній Раді Української РСР кілька десятків депутатських місць посіли представники націонал-демократичного руху за здобуття української незалежності, який активно поширювався на вітчизняних теренах.

Однак, на превеликий жаль, потрапивши до стін парламенту більша частина українських патріотів збавили темп постійного наступу на тогочасний радянський політичний режим, об'єктивно віддаляючи тим самим основну мету своєї діяльності. Окремі з них навіть помітно заспокоїлися, в їх середовищі запанували настрої необхідності пошуку порозуміння з представниками комуністичної влади, чие панування все ще здавалося тоді вічним і непохитним.

Такого роду конформізм відверто обурював значну частину українського народу, які всі свої сподівання щодо здобуття незалежності власної держави покладали саме на своїх обранців в парламенті. Виразником цих суспільних настроїв взялася стали українська молодь, чії представники змогли прекрасно усвідомити те, що будь-які політичні компроміси з радянським режимом з боку націонал-демократів ставили хрест на перспективах здобуття державної незалежності України.

Часу зволікати просто не було, допускати можливість початку політичних консультацій між владою і парламентською опозицією видавалося неприпустимим, слід було невідкладно вдаватися до рішучих дій.

У зв'язку з цим, влітку 1990 року Київська організація Української Студентської Спілки взяла участь в святкуванні 500-річчя українського козацтва на Запоріжжі, що було зорганізоване Народним Рухом України. На святкуванні були присутні всі активісти організації. Студентські активісти вимагали радикальних змін та реформування всіх сфер суспільного та економічного життя, а це можна було досягти лише рішучими та радикальними діями. Саме там вперше було оприлюднено ідею проведення політичного голодування в Києві.

Початок студентської акції був запланований на 1 жовтня 1990 року. Справа в тім, що 11 вересня 1990 року Президія Верховної Ради України прийняла рішення про те, що навколо будинку Верховної Ради в радіусі 1 кілометра забороняється проведення пікетів, демонстрацій та інших масових акцій. На це Народна рада прореагувала закликком до громадськості 1 жовтня 1990 року підтримати її присутністю біля стін парламенту.

За кілька днів до голодування Київська організація УСС розповсюдила листівку, автором тексту якої був її лідер Олесь Доній, де зазначалося: “Економічна і політична криза в країні поглиблюється. Інфляція, дефіцит, нестача елементарних побутових речей – ось наслідки свавілля можновладних міністерств. Існуюча Верховна Рада України неспроможна розв'язувати болючі питання сьогодення. Політичною ситуацією і досі керує ненажерливий монстр – Комуністична партія.

Саме тому ми готуємося до широкомасштабних акцій громадянської непокори у жовтні 1990 року і висуваємо такі вимоги:

- достроково припинити повноваження Верховної Ради України та призначити нові вибори на багатопартійних засадах восени 1991 року;

- прийняти закон про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ;

- не допустити підписання союзного договору”.

Невдовзі, зі свого боку, представники Львівського студентського братства, які підтримали проведення

акції запропонували доповнити зазначені вимоги ще двома пунктами, а саме:

- проходження юнаками служби у війську в межах України;
- відставка Голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

Крім того, львівські "братчики" запропонували перенести початок акції на 2 жовтня. Всі ці пропозиції були прийняті керівництвом УСС без застережень. На нараді також було обрано керівників акції. Ними стали голова Львівського студентського братства Маркіян Івашишин, голова Київської організації УСС Олесь Доній та голова УСС м. Дніпродзержинська Олександр Барков. Кожен зі співголів мав відповідати за учасників акції зі свого регіону. Комендантом наметового містечка був призначений студент філософського факультету Київського університету Тарас Корпало.

1 жовтня 1990 р. стало зрозуміло, що Народній раді страйк вдався лише частково. Окрім багатотисячної маніфестації в Києві та кількох акцій в регіонах, націонал-демократам так і не вдалося мобілізувати маси порівняно з попередніми акціями, коли на вулиці Києва виходило більше 100 тисяч осіб.

Натомість, о десятій ранку 2 жовтня 1990 року близько сорока активістів УСС та Студентського братства, розстеливши на гранітних плитах площі Жовтневої революції матраци, оголосили про початок голодування. Пізніше з'явилися транспаранти з гаслами та вимогами студентів. Рівно о 20-ій годині було встановлено намети. Ця акція тривала лише протягом 2-3 хвилин. Правоохоронні органи, які прибули на місце проведення акції завчасно, нічого не встигли вдіяти. Цілком можливо, що влада не була готова до протидії студентам, не було також і політичного рішення керівництва республіки. Студенти без перешкод проникали на площу, пересуваючись поодиночці чи групами по кілька осіб.

Інформація про початок голодування дуже швидко поширилась в місті. Про неї дізналися і представники ЗМІ: як українських, так і західних. Факт проведення акції став загальновідомим і на нього було потрібно реагувати. Так, Президія міської Ради народних депутатів, де виконуючим обов'язки голови був представник демократичного блоку О. Мосіюк, обговоривши ситуацію, що склалася в ніч з 2 на 3 жовтня 1990 р., прийняла рішення, яке постфактум дозволяло проведення несанкціонованих заходів на 4-х центральних площах столиці. Таким чином, наметове містечко отримало своєрідний дозвіл на існування.

На 3 жовтня 1990 р. на площі вже стояло 49 наметів, а в голодуванні брало участь 137 осіб із Києва, Львова, Дніпропетровська, Івано-Франківська та інших міст України. "За голодуючими вівся постійний медичний нагляд, і зокрема щоденно брався аналіз крові на цукор. Таким чином забезпечувався нагляд за станом здоров'я голодуючих і водночас унеможлиблювалося харчування, вживання соків чи підсолоджені води. Учасникам акції в цей же день було, віддано наказ більше лежати, позаяк в цьому стані зберігається більше енергії".

5 жовтня 1990 р. в наметовому містечку відбулась зустріч Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука із лідерами студентського голодування – О. Донієм та М. Івашишином. Зустріч було показано по телебаченню.

Протягом 7-8 жовтня 1990 р. кількість учасників голодування досягла вже 158 осіб з 24 міст України. В голодуванні брали участь представники не лише УСС та Студентського братства, але і члени СНУМ (5 чоловік), НРУ, УРП тощо. 8 жовтня число учасників голодування досягло 180 осіб. Громадська думка повністю була на боці студентів.

8 жовтня 1990 р. відомий український радянський письменник, лауреат багатьох урядових нагород О. Гончар написав лист-заяву до парткому Київської організації Спілки письменників України, де оголосив про свій вихід з КПРС на знак солідарності з діями студентів. В своїй заяві О. Гончар зазначав: Вчора я відвідав табір, де голодують студенти. В цих змучених, виснажених, але до краю стійких, здатних на самопожертву юнаках я впізнав нашу молодість. Я почув від них: ми виховувалися на ваших творах. Ми, власне, є студбатою іншого, нового часу. Нас привело сюди вболівання за долю свого народу – ось наші вимоги... Вимоги голодуючих студентів я вважаю цілком справедливими. Однак ці вимоги, ця самопожертва юних синів і дочок нашого народу в Парламенті республіки були зустрінуті... реготом! Жорстким, бездушним реготом отієї самої партократичної більшості, яка претендує на те, щоб керувати життям нашого народу. Саме ця нечувана бездушність потрясла мене до глибини душі. Тож я з тими, хто здатен на співчуття і милосердя, хто разом із студентами, разом зі всією свідомою громадськістю республіки виступає за справжній суверенітет України... Оцим і пояснюється мій вихід з КПРС". 4

Цього ж дня відбулась зустріч: з одного боку – Голова Верховної Ради Л. Кравчук, члени Президії Верховної Ради, голови комісій, депутати, представники міністерств, з іншого – студентські активісти: О. Барков, О. Доній, М. Івашишин, О. Кузан, В. Кириленко, Ю. Гершик. Студенти знову повторили свої вимоги. Після довготривалих і важких переговорів Леонід Кравчук пообіцяв, що питання про відставку прем'єра В. Масола буде поставлено перед парламентом.

10 жовтня 1990 р. Л. Кравчук ставить на голосування (у відкритому режимі) про включення в порядок денний питання про обговорення студентських вимог. Рішення не було прийняте, оскільки за нього проголосував тільки 161 депутат.

Одразу після цього у Києві відбулася десятитисячна маніфестація, яка перекривши рух транспорту на Хрещатику та оточивши будинок Держтелерадіо УРСР, добила 10 хвилин прямого ефіру для оголошення вимог голодуючих. Наступним кроком стало оголошення голодування на підтримку студентських вимог групою депутатів на чолі з В. Бедьом (серед них С. Хмара, Л. Горохівський, В. Колінець, О. Гудима, М. Горинь та ін). В своєму виступі в прямому ефірі Л. Кравчук закликав до порозуміння, проте рішуче

відкинув вимоги студентів.

Така поведінка влади викликала невдоволення в студентському середовищі. Тому 11 жовтня 1990 р. у малому залі будинку Федерації незалежних профспілок України відбулася прес-конференція керівництва наметового містечка, в котрій взяли участь О. Доній, О. Барков, І. Коцюруба, О. Кузан, С. Башук. Лідери голодуючих заявили про активізацію студентства та проведення в найближчий час радикальних акцій протесту.

Вже 12 жовтня на Хрещатику відбувся мітинг, де було ухвалено дві важливих резолюції (автор О. Доній). В першій резолюції зазначалося, що «існуюча Верховна Рада довела свою неспроможність вивести республіку з кризи. Тому ми вважаємо необхідним прийняття вимог голодуючих, а саме:

1. Відставка Голови Ради Міністрів В. Масола.
2. Перевибори Верховної Ради України навесні 1991 р.
3. Націоналізація майна КПРС та ВЛКСМ на території України.
4. Відмова від підписання союзного договору.
5. Прийняття рішення про службу юнаків у війську тільки в межах України.

Розуміємо, що прийняття цих вимог означає винесення смертного вироку тоталітарній системі. І через це Верховна Рада з комуністичною більшістю не може піти на їх задоволення. Тому ми закликаємо до демократичного силового тиску на цей орган, до організації страйків та маніфестацій».

13 жовтня силами учасників акції було перекрито рух транспорту на Хрещатику. Наступного дня починають страйкувати цілі навчальні заклади та старші класи шкіл і ПТУ. 15 жовтня 1990 р. о 10-й ранку розпочався загальний студентський страйк, який істотно вплинув на позицію влади. Ще з 7-ої години ранку з наметового містечка по вузах Києва було відправлено агітаційні групи, які мали зорганізувати студентів та привести їх на Хрещатик. Стотисячна колона маніфестантів пройшла з Хрещатики по вул. Кірова і оточила Верховну Раду, прорвавши шеренгу міліції, маніфестанти вийшли на майданчик біля парламенту. В другій половині дня біля 70 студентів влаштували сидячий страйк перед сходами парламенту. Як стверджують безпосередні учасники цієї акції, існувала реальна можливість прориву в саме приміщення Верховної Ради, проте студенти нею не скористалися. Керівництву Верховної Ради не залишалося іншого вибору – воно мало запросити до сесійного залу представників студентів. До парламенту пішли О. Доній, О. Барков та І. Коцюруба. Після невеликої наради між представниками студентства О. Доній отримав змогу виступити перед депутатами та зачитати вимоги голодуючих студентів, зокрема – надання прямого ефіру для оприлюднення своїх вимог перед широкою аудиторією.

Ввечері цього ж дня почався новий етап акції – «окупаційний страйк». Колона на чолі з О. Донеєм захопила червоний корпус Київського університету. Жодної шибки вибито не було. Акція пройшла без ексцесів і закінчилася цілковитою перемогою студентів. Ввечері влада погоджується надати «прямий ефір» на телебаченні. В годині ефіру брали участь О. Доній, О. Барков, І. Коцюруба, Т. Корпало, В. Кириленко. Студенти обгрунтували свої вимоги до влади та закликали до загальноукраїнського страйку.

16 жовтня біля стін Верховної Ради учасники сидячого страйку розгорнули друге наметове містечко. Воно нараховувало 45 голодуючих та 11 осіб з групи підтримки. Табір був організований членом Львівського студентського братства Р. Дідухом.

Загалом на 16 жовтня 1990 р. у голодуванні брали участь 298 осіб із них 16, які голодували з першого дня 6.

Під таким тиском Верховна Рада створила тимчасову узгоджувальну комісію для розгляду вимог голодуючих студентів. До її склад увійшли по 5 депутатів від парламентської більшості (серед них С. Гуренко та О. Коцюба) і від опозиції (серед них С. Головатий та М. Горинь), 5 представників голодуючих (О. Барков, О. Доній, М. Івашишин, С. Башук, М. Канофоцький). Узгоджувальна комісія разом зі студентами випрацювала спільний документ, котрий враховував практично всі вимоги голодуючих, що і було засвідчено 16-ма підписами.

17 жовтня 1990 р. о 19-й годині депутати Верховної Ради УРСР, вже ознайомившись з протоколами узгоджувальної комісії, прийняли «Постанову Верховної Ради Української РСР про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в місті Києві з 2 жовтня 1990 року». «За» дану постанову висловилося 314 депутата, «проти» – 38. В Постанові зазначалося: «Розглянувши вимоги студентів, які проводять голодування в місті Києві, передані Президії Верховної Ради УРСР 2 жовтня 1990 р. та узявши до уваги результати роботи узгоджувальної комісії Верховної – Ради УРСР, утвореної 16 жовтня 1990 р., Верховна Рада Української РСР постановляє:

1. Стосовно проведення нових виборів. Впродовж другої сесії Верховної Ради УРСР прийняти закон про референдум Української РСР, закон про політичні партії та організації Української РСР, закон про статус народного депутата Української РСР, передбачені порядком денним, та закон про вибори Української РСР на багатопартійній основі. У 1991 році провести в Українській РСР всенародне голосування-референдум з питань довіри Верховній Раді Української РСР дванадцятого скликання і за його результатами вирішити питання про проведення нових виборів до кінця року.

2. Стосовно військової служби громадян України. Забезпечити проходження строкової військової служби громадянами України поза межами республіки тільки за добровільною згодою громадянина. З цією метою до 31 грудня 1990 року прийняти закон про проходження строкової військової служби громадянами

України на території республіки, закон про альтернативну військову службу, а також утворити необхідні державні органи.

3. Стосовно націоналізації майна КПРС та ВЛКСМ на території України. Відповідно до рішення Верховної Ради УРСР від 15 жовтня цього року розглянути на сесійному засіданні висновки Міністерства юстиції і Державного арбітражу УРСР про націоналізацію майна КПРС та ВЛКСМ на території України і до 1 грудня 1990 року утворити тимчасову комісію Верховної Ради з цього питання.

4. Стосовно союзного договору. Згідно з рішенням Президії Верховної Ради УРСР, схваленим сесією Верховної Ради від 15 жовтня цього року, спрямувати всі зусилля Верховної Ради УРСР на стабілізацію політичної, економічної ситуації в республіці, на побудову правової суверенної Української держави. прийняття нової конституції республіки, і поки цього не досягнуто – укладання союзного договору вважати передчасним.

5. Стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР. Прийняти до відома повідомлення Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука від 17 жовтня 1990 р. стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР Масола і вирішити це питання порядку, передбаченому статтею 97.9, статтею 108.4 Конституції УРСР.

6. З метою створення правової основи для виконання цієї постанови до 30 листопада 1990 р. привести діючу Конституцію у відповідність до положень Декларації про державний суверенітет України⁷.

18 жовтня 1990 р. на майдані Незалежності (площа Жовтневої революції) була перейменована саме після голодування студентів) пройшло святкове завершення акції протесту. О. Доній та М. Івашишин виступили по телебаченню з інформацією про припинення голодування і звільнення "окупованих" корпусів університету та КПІ. Наметове містечко було розібране. Результатом студентського голодування стала вироблена узгоджувальною комісією і ухвалена Верховною Радою УРСР постанова, де значною мірою були задоволені всі вимоги студентів. В ній Верховна Рада погодилася "привести діючу Конституцію у відповідність до положень Декларації про державний суверенітет України", відмовилася від підписання нового союзного договору. Було задекларовано, що громадяни України служитимуть тільки на території республіки. Пішов у відставку В. Масол. Хоча, по суті, відставка В. Масола дозволила Л. Кравчуку "закрити" вимоги студентів щодо власної відставки та вгамувати пристрасті. Дійсно, важко переоцінити переможну постанову від 17 жовтня 1990 року.

Однак не було реалізовано головну вимогу студентів, саме – перевибори Верховної Ради на багатопартійній основі. Ця вимога не знайшла підтримки і серед націонал-демократів. "Хоча у постанові від 17 жовтня, – зазначав О. Доній, – і була обіцянка провести референдум 1991 року "З питань довіри Верховній Раді і за його результатами вирішити питання про проведення нових виборів до кінця року", але сама ж опозиція зробила все можливе, щоб поховати це досягнення "студентської революції". Кінець 90 і 91 роки – це був невеликий проміжок часу після студентської перемоги. Стара номенклатура була розгублена, а суспільство прагнуло змін. Це був шанс для України здійснити, завдяки студентській "оксамитовій революції", комплексні політичні, соціальні та економічні реформи і піти шляхом країн Центральної та Східної Європи, де аналогічні "оксамитові революції" відбулися всього роком раніше. Але Україна не використала свій шанс, бо її політична контреліта не "доросла" на той момент до студентських вимог".

Фактично акція студентів продемонструвала наявність в Україні потужної політичної сили, яку уособлювала молодь. Потенціал цієї сили був значним, і це зрозуміли як представники партапарату, так і опозиціонери. Загалом молодіжне середовище не лише усвідомило себе одним цілим, але й відчувло приналежність до певної сили, яка здатна істотно впливати на політичні процеси.

Студентське голодування на Хрещатику в жовтні 1990 року стало, без сумніву, доленосною подією на шляху виборювання української незалежності. Саме ця молодіжна акція утвердила народ в думці про те, що прагнення до спільної мети, міцність переконань, та рішучість дій здатні здолати опір тієї держави, чия могутність і непоборність здавалися вічними і бездоганними. Своім голодуванням студенти якнайяскравіше висвітлили усі фобії, проблеми і недоліки тогочасного керівництва Української РСР, що виявлялося в передчутті неминучих політичних змін, які надзвичайно швидко назрівали в суспільстві. Дії української молоді просто стали гучним детонатором цих процесів, спрямувавши їх в більш організоване і конструктивне річце.

Таким чином, цілком справедливим і заслуженим є ствердження того, що студентське голодування 1990 року було найбільш ефективною і дієвою акцією непокори молодих патріотів, яке стало переломним моментом на шляху здобуття невдовзі державної незалежності України.

З іншого боку, саме події на холодному осінньому грані в Києві 1990 року стали визначальним проявом зародження в Україні процесу масової самоорганізації молоді, з якого фактично розпочалася історія сучасного вітчизняного молодіжного руху.

ПРИМІТКИ:

1. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – К., 1999. – С. 90.
2. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – К., 1999. – С. 92.

3. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – К., 1999. – С. 93.
4. Літературна Україна. – 1990. – 18 жовтня. – С. 1.
5. Доній О. Студентська революція на граніті. – С. 61-62.
6. Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. – К., 2000. – С. 164.
7. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – К., 1999. – С. 99-100.
8. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – С. 101-102.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Доній О., Синельников О. Історія УСС мовою документів і фактів (1989 – 1999). – К., 1999.
2. Літературна Україна. – 1990. – 18 жовтня.
3. Доній О. Студентська революція на граніті. – К., 1995.
4. Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. – К., 2000.

Корольов Г.

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ХІХ СТОЛІТТЯ: ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПУ “НЕІСТОРИЧНОСТІ ХІХ СТОЛІТТЯ”

Написання історії України завжди звертає дослідника і вченого до потреби її інтерпретації на основі розмаїття методологічних підходів у намаганні подати адекватну і об’єктивну картину історичного процесу.

Період історії України ХІХ століття – це час активізації національно-визвольного та соціально-політичного руху українського народу, складний та протирічливий процес становлення нації, епоха вироблення та формування ідеологічних доктрин, утвердження суспільно-історичних пріоритетів та перспектив. За радянських часів історія України ХІХ століття розглядалася лише в контексті історії Росії, це в свою чергу ускладнювало формування єдиної аналітичної структури ХІХ ст. Такий підхід породив природне, в рамках марксистського розуміння історії, твердження про відсутність визначних історичних подій, а отже і повноцінного історичного процесу в Україні. Основою цього були російськоцентризм і марксистська філософія історії Традиційно в дослідницькому фокусі перебуватимуть періоди, насичені історичними катаклізмами, кризами, революціями, військовими конфліктами, реформаціями. На основі наукової розробки цих проблем формувався концепт “месіанської ролі радянського народу” і відповідно до нього визначалися пріоритетні напрямки досліджень вчених-істориків. Перехідні етапи історії завжди – зазначає професор О. Реєнт, – приховують у собі невичерпні пізнавальні можливості, а також дають підґрунтя для теоретичних узагальнень і концептуальних побудов [1].

ХІХ ст. – стало віком накопичення досвіду і практики життя національного суспільства. Контрастність – основний критерій до історичного пізнання його подій і явищ. В ньому поєдналися: пристосуванство і протест, гордість і поблажливість, сила і покірність, радість і розпач. Наше дослідження претендує на спробу об’єктивної та адекватної реконструкції історичного шляху України в ХІХ столітті. Основним методичним інструментарієм буде єднання стадіально-модернізаційної та цивілізаційної концепції. В теоретико-методологічному плані одним з найбільш складних і багатообіцяючих напрямків є виділення архетипів (першосхем), які склалися в різних галузях життя та в різні періоди історії України. Це дасть можливість ідентифікувати з максимальною достовірністю окремі елементи ознаки суспільного буття українців, у тому числі ті, що раніше не бралися до уваги або вважалися другорядними [2].

Найбільш вдалою і повною характеристикою історії України в ХІХ століття є націогенез, який розвивався в контексті загальноєвропейського цивілізаційного процесу. Історію та українську культуру треба осмислити в європейському контексті, з орієнтацією на вселюдські цінності. Її не можна зводити лише до історії козацтва, треба розглянути історію українського народу в їх взаємозв’язках із загальною і європейською історією [3]. Яскравим підтвердженням цього є існування ідеологічно поляризованого і різного за формами діяльності українського визвольного руху Їх становлення відбувалося за інтелектуальних впливів двох визвольних політичних рухів ХІХ сторіччя, якими були гуманістичний індивідуалізм і романтичний націоналізм [4].

ХІХ ст. – стало латентним періодом перманентного державотворення. Національне відродження початку століття було закономірним і логічним. Об’єктивно український визвольний рух, до якого слід віднести як культурно-просвітницький, так і власне політичний, був багатопозиційним. Термін «національне